

15.2.2023

LAUSUNTO TULEVAISUUSVALIOKUNNALLE

Asia: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa ”Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen” (VNS 16/2022 vp)

Lausunnonantajat: professori Suvi Salmenniemi, erikoistutkija Inna Perheentupa ja yliopistonlehtori, dosentti Hanna Ylöstalo, *Poliittinen mielikuvitus ja vaihtoehtoiset tulevaisuudet* (POLIMA)-tutkimushanke, Turun yliopisto.

Poliittinen mielikuvitus ja vaihtoehtoiset tulevaisuudet -hanke kiittää Eduskunnan tulevaisuusvaliokuntaa mahdollisuudesta antaa lausunto tulevaisuusselonteosta.

Tulevaisuusselonteko ottaa laajasti huomioon tulevaisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Selonteon laadinnassa on hyödynnetty tutkimustietoa ja osallistettu monia yhteiskunnan toimijoita. Näin se tarjoaa laaja-alaisen, demokraattiseen keskusteluun perustuvan ja tietopohjaisen katsauksen tulevaisuuteen. Olimme vaikuttuneita 2. osassa käsitellystä tulevien sukupolvien huomioimisen vahvistamisesta päätöksenteossa, ja erilaisten tätä koskevien työkalujen ja toimielinten luomisesta ja hyödyntämisestä. Nämä mahdollistavat osaltaan entistä kestävämpää, tulevaisuuden huomioivaa päätöksentekoa.

Lausuntopyynnössä meitä pyydettiin pohtimaan erityisesti sitä, mitä selonteosta uupuu. Päähuomiomme on, että **selonteosta uupuu aktiivisesti ja kestävästi tulevaisuuden toivottua yhteiskuntaa rakentava politiikka**. Tähän liittyen nostamme esiin alempana kolme täydentävää huomiota:

- Toiveikkuuden ulottuvuutta tulee vahvistaa
- Työ, talous ja hyvinvointi tulee ajatella ja organisoida uudelleen
- Kulttuurista kestävyysmurrosta tulee tukea

Tulevaisuusselonteon keskeinen näkökulma tulevaisuuteen on tietoon perustuva ennakkointi. Menneisyydessä kerätyn tiedon avulla ennakoidaan tulevaisuuden kehityssuuntia ja pyritään sen pohjalta toimimaan nykyhetkessä: rakentamaan näistä lähtökohdista mahdollisimman hyvää tulevaisuutta sekä varautumaan mahdollisiin uhkakuviin. Molemmissa tapauksissa **tulevaisuus on vahvasti kiinnittynyt siihen, millainen yhteiskunta on ollut ja millainen se on nyt**, sekä niihin mahdollisuuksiin, joita menneisyyden ja nykyhetken katsotaan tarjoavan.

Tulevaisuusselonteosta uupuu kuitenkin visio tulevaisuudesta sellaisena kuin poliittiset päättäjät toivoisivat sen olevan. Vaikka tutkittuun tietoon perustuva ennakkointi on tärkeä osa vastuullista poliittista päätöksentekoa, **tarvitaan myös poliittista mielikuvitusta ruokkivia visioita paremmasta tulevaisuudesta** ja niistä konkreettisista asioista, joista sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä tulevaisuuden yhteiskunta rakentuu. Tulevaisuutta voidaan rakentaa aktiivisesti tässä ja nyt myös muista aineksista kuin niistä, jotka ovat tällä hetkellä tarjolla. Liian vahva nojautuminen nykyhetkessä näyttäytyviin mahdollisuuksiin kahlitsee kykyä kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia ja suunnistaa niitä kohti.

Tulevaisuutta koskevassa politiikassa tuleekin vahvistaa reaktiivisuuden rinnalla aktiivisempaa suhdetta tulevaisuuteen. Tämä sisältää vision siitä, miltä tulevaisuuden hyvä yhteiskunta ja maailma näyttää. Vision ei tarvitse olla yksiaäninen. Tulevaisuustyöhön kuuluvaa demokraattinen ja kansalaisyhteiskuntaa osallistava työskentelytapa sopii erinomaisesti myös toivottujen tulevaisuuskuvien aktiiviseen rakentamiseen.

Aktiivisesti tulevaisuuteen orientoituvaan lähestymistapaan liittyen kiinnitämme huomiota kolmeen näkökohtaan, joita tulevaisuutta koskevassa politiikassa pitäisi erityisesti vahvistaa.

1. Toiveikkuuden ulottuvuutta tulee vahvistaa

Koska tulevaisuusselonteko pohjaa vahvasti tulevaisuuden kehityskulkujen ennakkointiin ja niihin varautumiseen, sen lähestymistapa tulevaisuuteen on jossain määrin pessimistisesti painottunut johtuen toimintaympäristön riskitekijöistä. **Tulevaisuuden aktiivinen tekeminen edellyttää kuitenkin myös mahdollisuuksia nähdä tulevaisuus toiveikkaasti.** Samalla kun uhkakuviin on tärkeä varautua, on sen rinnalla siis olennaista kuvitella, millainen tulevaisuus olisi toivottava.

Aktiivista tulevaisuuteen kurottautuvaa politiikkaa voi muun muassa olla toiveikkaiden yhdessä tulevaisuutta tekevien tiloja luominen. Poliittinen mielikuvi ja vaihtoehtoiset tulevaisuudet -tutkimushankkeessa olemme kartuttaneet ymmärrystä tällaisten tilojen tärkeydestä fasilitoimalla tulevaisuustyöpajoja sekä nuorten, opiskelijoiden, tutkijoiden ja taiteilijoiden parissa, että erilaisten kestävämpää tulevaisuutta arjessaan rakentavien vaihtoehtoyhteisöjen arkista tulevaisuustyötä havainnoimalla. Tutkimuksemme osoittaa, että vaihtoehtojen kuvittelun taito ja toiveikas, omaan toimijuuteen uskova tulevaisuudenkuva on heikentynyt huolestuttavasti jopa nuorten parissa. Tästä syystä on välttämätöntä aktiivisesti laajentaa yhteiskunnallista maailmanselitysten avaruutta, jotta nuoret ja muut ryhmät saavat muitakin työkaluja tulevan ajatteluun kuin talouskasvun ja kestävyysvajeen horisontin, joka johtaa helposti pessimistisiin tulevaisuuden skenaarioihin ja siihen ”ettei mihinkään ole varaa”. On selvää, että ihmisten suhde tulevaisuuteen on aina tunteenomainen ja latautunut, mutta juuri siksi pessimismin ja uhka-skenaarioiden rinnalla tarvitaan toiveikasta osallistamista.

Tulevaisuusselonteon 2.osassa puhutaan innostavasti tulevaisuutta koskevan tietopohjan vahvistamisesta, ja tässä työssä tärkeässä roolissa ovat, kuten selonteossa todetaan, mm. nuoret ja tutkijat. Nostaisimme näiden rinnalle kuitenkin myös **vaihtoehtoiset kestävää tulevaisuutta tekevät yhteisöt, joissa on paljon tulevaisuutta koskevaa prosessuaalista tietoa ja ymmärrystä** (omassa tutkimuksessamme mm. *Elävän Kulttuurin Koroinen, Mustarinda ry, Oranssi ry*). Heillä, samoin kuin tutkimillamme taideyhteisöillä ja tulevaisuus- sekä kuvittelu-käytänteillä (mm. *Todellisuuden Tutkimuskeskus ja Utopiakonsultit, Museum of Impossible Forms, We Should All Be Dreaming*) on paljon kollektiivista osaamista ja kykyä tuottaa tulevaisuuteen kurottavia toiveikkaita ja jaettuja kuvittelun ja tekemisen tiloja sekä toimintatapoja. Näissä yhteisöissä karttuva osaaminen onkin tärkeä tietoresurssi, joka tulisi tunnustaa ja hyödyntää laajemmin.

2. Työ, talous ja hyvinvointi tulee ajatella ja organisoida uudelleen

Tärkeä tulevaisuuden aktiivisen tekemisen ulottuvuus on pohtia vaihtoehtoja nykytilanteelle. Työn, talouden ja hyvinvointivaltion olemassa oleviin järjestyksiin liittyy paljon ongelmia: nykyinen talousjärjestelmä on tuottanut sukupuolittunutta, rodullistunutta, yhteiskuntaluokkien välistä ja alueellista eriarvoisuutta globaalisti ja paikallisesti. Se on johtanut myös luonnonvarojen ylikulutuksesta ja kestävästä elämäntavasta johtuvaan ilmastokriisiin. Näiden ohella akuutin yhteiskunnallisen hoivakriisin juurisyy on hoivan riittämättömässä resursoinnissa. Kestävyysvajeen

ohella yhteiskuntamme kärsii esimerkiksi hoivavajeesta ja tasa-arvovajeesta, eikä nykyinen politiikka tarjoa niihin riittäviä ratkaisuja.

Nykyiset työtä, taloutta ja hyvinvointia koskevat järjestykset eivät ole ainoita mahdollisia, eikä tulevaisuusselonteon tarvitse rajoittua niihin. Erilaisia työn ja talouden vaihtoehtoisia järjestyksiä kuvitellaan ja eletään todeksi kaiken aikaa, vaikkakin usein pienemmässä mittakaavassa. Kestävän tulevaisuuden rakentamiseksi olisikin tärkeää miettiä, miten ne voisivat olla osa myös laajempaa yhteiskuntajärjestystä.

Hyvinvointitalous, kasvun jälkeinen talous, ekososiaalinen hyvinvointi ja hoivaava talous ovat esimerkkejä sellaisista malleista taloudelle, talouspolitiikalle ja hyvinvointivaltiolle, jossa ihmisten ja ympäristön hyvinvointi otetaan lähtökohdaksi. Vaikka ne tarjoavat kaikki hieman erilaisia näkökulmia ja ratkaisuja, yhteistä niille on **talouden, ympäristön, ihmisten sekä muiden elollisten keskinäisriippuvuuden tarkastelu** sekä hoivan ja hyvinvoinnin asettaminen talouden ja talouspolitiikan keskiöön.

Nykyinen talouspolitiikka on tuottanut ongelmia, joihin se ei pysty tarjoamaan ratkaisuja. Nykyisen talouspolitiikan puitteissa hoiva näyttäytyy ennen kaikkea kustannuksena. Jatkuva tehostaminen on synnyttänyt koko yhteiskunnan turvallisuutta uhkaavan hoivavajeen. Talouspolitiikassa ei myöskään nähdä riittävästi resursoidun hoivan myönteisiä vaikutuksia talouteen ja yhteiskuntaan, kuten sen mahdollistamaa hyvinvoinnin lisääntymistä, kansanterveyden paranemista sekä työpaikkojen ja sitä kautta verotulojen määrän kasvamista. Palkaton hoivatyö sivuutetaan talouspolitiikassa, eikä sen edellytyksiä turvata, minkä vuoksi myös se on vaarassa ehtyä.

Selonteossa todetaan, että ”talouskasvu on keskeinen aineellisen vaurauden ja hyvinvoinnin lähde.” Samalla talouskasvu kuitenkin uhkaa planeetan elinkelpoisuutta ja eliöstön ja ihmisten hyvinvointia. Nykyinen hyvinvointivaltiomalli rakentuu jatkuvan talouskasvun ja siihen kytkeytyvän massatuotannon, kulutuksen ja palkkatyön varaan, mikä on tutkitusti ekologisesti kestämaton lähtökohta. Näin ollen hyvinvointivaltio, työ ja talous tulee ajatella käsitteellisesti uudelleen ja uudistaa niiden rakenteita. Hyvinvointivaltion tulee muun muassa pystyä torjumaan ilmastonmuutosta ja vastata ilmastonmuutoksen myötä syntyviin uudenlaisiin ongelmiin. Muun muassa degrowth-tutkimuksessa on jo pidemmän aikaa pyritty kehittämään malleja siihen, miten kaikille voitaisiin turvata hyvinvointia niin että samalla vähennetään luonnonvarojen kulutusta. Jotta talouskasvun hiipuminen ei johda hyvinvoinnin kurjistumiseen, tarvitaan uudenlaisia työn ja talouden rakenteita, jotka pohjaavat esimerkiksi jakamiselle, yhteisvauraudelle (*commons*), yksinkertaiselle elämäntavalle ja hoivan arvostukselle.

Talouden laaja-alaisempi lähestyminen sisältää myös työn ajattelemisen toisin. Työ on keskeisessä roolissa, kun mietitään ratkaisuja kestävyyskriisiin, sillä työmarkkinat ovat nykyisin monin tavoin kytköksissä luonnonvarojen ylikulutukseen ja ekologisesti kestäättömään talouskasvuun. Onkin tärkeää selvittää, mitä voi olla kestävä työ ja mitkä kestävät työelämän rakenteet tulevaisuudessa. On myös huomioitava, että muikin kuin tuottava palkkatyö on tulevaisuuden kannalta yhteiskunnallisesti merkittävää. Kaikenlaisen tekemisen ja osallistumisen mahdollistaminen myös heille, jotka eivät voi osallistua kokopäiväiseen palkkatyöhön, on elimellisen tärkeää paitsi talouden ja hyvinvoinnin kannalta, myös elinvoimaisen demokratian kannalta. Palkkatyön käsite ei tavoita kaikkea yhteiskunnan kannalta merkittävää tekemistä, ja siksi työtä ja tekemistä tulisi lähestyä tulevaisuudessa laajemmin huomioiden myös ne tekemisen muodot (mm. vapaaehtoistyö, palkaton hoivatyö), jotka eivät mahdu palkkatyön kapeaan raamiin.

Yllä esitellyllä työtä, taloutta ja hyvinvointia kestävästi hahmottavalla orientaatiolla vahvistetaan myös yhteiskunnan demokraattista pohjaa tulevaisuudessa, kun entistä useampi voi kokea osallisuutta omannäköisellä ja eri elämäntilanteet huomioivalla panoksella.

3. Kulttuurista kestävyysmurrosta tulee tukea

Kulttuuri on keskeisessä roolissa kestävyysmurroksen toteuttamisessa. Globaalit ekologiset ongelmat vähentävät elinympäristömme resilienssiä ja vaarantavat ihmisen ja monen muun elollisen elämän olosuhteet maapallolla. Tähän puuttuminen edellyttää kulttuurista kestävyysmurrosta. **Tällä viitataan ihmisten maailmankuvan, arvojen ja luontosuhteen syvällisen muutoksen välttämättömyyteen ja sen yhteiskunnalliseen tukemiseen kestävyysmurroksen toteuttamiseksi.** Tulevaisuudentutkija Katriina Siivonen on yhdessä kollegojensa kanssa kehittänyt tulevaisuusperintöverstaan mallin kulttuurisen kestävyysmurroksen edistämiseen. Tällaisia malleja voi ottaa käyttöön ja kehittää edelleen, ja hyödyntää esimerkiksi lasten ja nuorten parissa tehtävässä työssä. Näin elämäntapoja, arkea ja arvoja voidaan muokata ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämpään suuntaan.

Siivonen, Katriina (2022) Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä. Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi: Perusteita ja menetelmiä*. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, sivut 444—458: <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/153465/TVA-1-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Siivonen, Katriina; Latvala-Harvilahti, Pauliina; Vähäkari, Noora; Paaskoski Leena & Pelli, Päivi (2022) Tulevaisuusperintöverstaas kestävä tulevaisuuden edistäjänä. Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi: Perusteita ja menetelmiä*. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, sivut 250—259: <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/153465/TVA-1-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y>